



Dobszay László

GONDOLKODÓ

füzetek



A KERESZTÉNY ÉRTELMISÉGI (II)

JEGYZETEK A LITURGIÁRÓL:

3. Az éneklőszék

4. A liturgikus stílus szétesése

**Aquinói Szent Tamás a hit
megvallásáról**

2. szám

2002. október

Felelős kiadó:
Dobszay László

Kézirat gyanánt

A keresztény értelmiségi (II)

„Keresztény értelmiségi”. Próbáltunk azon gondolkodni: ki-mi lenne az „értelmiségi” (GONDOLKODÓ 1. szám). És mit tesz „keresztény”? szinte nem is lenne szabad megkérdezni, ha manapság nem élnének vissza oly sokszor ezzel a megjelöléssel.

Remélhetőleg felesleges itt elutasítanunk azt a szégyenletes szó-használatot, mely szerint „keresztény” az, aki nem zsidó. „Krisztus által és Krisztusban mindnyájan Ábrahám utódai vagyunk. Nem, az nem lehetséges, hogy a keresztényeknek bármi közük legyen az antiszemitizmushoz. Lelkünkben szemiták vagyunk.” (XI. Pius pápa beszéde 1918. szeptemberében a belga zarándokokhoz).

Úgy látszik, ennél nehezebb világosságot teremteni a „politikai kereszténység” dolgában, „a földi harcvonalban, ahol a vallás is párt és politika színét ölti”, mint Babits ironikusan megjegyzi. Mit gondoljunk, amikor egy nagy befolyású férfiú nyilvános televíziós nyilatkozatában mondja: „Ahhoz, hogy keresztények legyünk, nem szükséges vallásosnak lenni, sőt Istenben hinni sem.”

De olyanok is, akik nem mennek el eddig a vakmerőségig, megfogalmaznak affélét, hogy a kereszténység bizonyos vallás-erkölcsi értékek összessége, olyan értékeké, mely úgy hozzátartozik Európa szellemi arculatához, hogy joggal beszélhetünk keresztény Európáról (vagy keresztény Magyarországról) anélkül, hogy tételes vallásra vagy egyházhoz tartozásra kellene gondolnunk. Nyilvánvaló, hogy az ilyesféle meghatározásnak nincs más célja, mint egy „keresztény” táborhoz csalogatni az elvi vagy gyakorlati nemhívőket is. Valóban bizonyos "felszívódott" értékeket, elveket, cselekvési normákat jelent a kereszténység? Következésképpen: a „keresztény értelmiségi” olyan értelmiségi, aki ezekben az elvekben „hisz” (jelentsen most a „hisz” szó bármit is)?

A magyar nyelvben a „keresztény” szó óhatatlanul összekapcsolódik a „kereszt” főnévvel. Keresztény, aki a kereszt jelét tűzi ki életére, törekvéseire. Minket azonban tovább visz, ha inkább a „keresztény” szó latin megfelelőjéből indulunk ki: christianus. Ez pedig nem mást, mint egy nevet jelöl meg, s a névvel egy személyt, azt,

akihez tartozik a 'keresztény'. Keresztény az, aki krisztusi. Következésképpen: egyedül Krisztus (és akit ő megbíz) illetékes arról nyilatkozni, hogy mit jelent „krisztusinak”, vagyis kereszténynek lenni.

Szinte reménytelen arra vállalkozni, hogy néhány szóban, mondatban vagy bekezdésben összefoglaljuk, hogy Krisztus szerint ki krisztusi. Sokan vallottak már kudarcot, amikor egy rövid formulában akarták összegezni, mi a „kereszténység lényege”. Mondhatjuk-e, hogy a kereszténység lényege a szeretet, a jóság, az istenfélelem, a becsületesség, és így tovább? Mindezzel a kereszténység lényegi, elhagyhatatlan vonásaira utalunk, de nem annak teljességére. Lehet, hogy az ősegyház járt el leghelyesebben, amikor a keresztségre készülőnek tömör formulaként („szimbolumként”, a szó antik értelmében) az Apostoli Hitvallást adta át, tudván, hogy ebből minden kifejtethető, ami „a kereszténység lényege”.

Lehet-e hát illetékes bármelyikünk is annak megfogalmazására: mi a keresztény? Nem, de hallgathatjuk, mit mond a christianusról névadója, Krisztus. Válasszuk most vezetőnek János evangéliumát.

Amikor Krisztust hallgatjuk, az első feltűnő, hogy ő nem *valami-ről* beszél, hanem *valakiről*, mégpedig önmagáról. Nem világnézetet, elveket, cselekvési normákat ad első helyen, hanem önmagára mutat, mint mindennek kulcsára. Önmagára, és nem csak úgy, mint tanítóra vagy törvényhozóra, hanem úgy, mint azt, akiben hinnünk kell. Még egyszer: nem csak úgy, mint *akinek* hinni kell, hanem *akiben* hinni kell.

„Amint fölemelte Mózes a kígyót a pusztában, úgy kell fölemeltetnie az Emberfiának, hogy aki őbenne hisz, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.” (Jn 3, 15) „Higgyetek az Istenben és higgyetek ÉNBENNEM.” (Jn 14, 1) Az Isten akaratának teljesítése azonos a benne való hittel: „Mit tegyünk, hogy az Isten cselekedeteit cselekedjük? Higgyetek abban, akit ő küldött.” (Jn 6, 29) A benne való hit (még mielőtt annak következményeiről szó lenne): megváltoztatja az életet: „aki bennem hisz, annak bensejéből az élő vizek folyamai fakadnak... és ezt a Lélekről mondta, akit majd azok vesznek, akik őbenne hisznek.” (Jn 7, 38-39). Az általa hozott legfőbb jó, az örök élet elnyerésének feltétele az ő személyében való hit:

„Aki hisz az Isten Fiában, az bírja az örök életet.” (Jn 3, 35) Aki „rajta keresztül megy be, az üdvözülni – per me si quis introierit salvabitur.” (Jn 10, 9) Az örök élet nem is más, mint az, „hogyan megismerjenek téged, igaz Istent, és akit te küldtél, Jézus Krisztust.” (Jn 17, 3) Az Ő személyében, ki-voltában való hit nélkül a legnagyobb fenyegetés vár az emberre: „Meghaltok bűneitekben, ha nem hiszitek, hogy én vagyok.” (Jn 8, 24) Az Istenhez tartozás kritériuma a „vera fides Geniti”, a Jézusról való helyes hit: „omnis spiritus qui solvit Jesum, ex Deo non est – mindaz a lélek, aki feloldja a Jézusban való igaz hitet, nem Istentől való.” (1Ján 4, 3)

Hogyan kívánhatja meg az Emberfia az emberektől az ilyen, személyében (tehát nem csak tanításában) való hitet? A János-evangélium (és nyomukban a János-levelek) mindenkinek fölé helyezik azt az igényt, hogy helyesen higgyük: *ki ő* „Kinek mondják az emberek az Emberfiát – és ti kinek mondotok engem?” (Máté 16, 13 és 15). Ki tehát ez az „Emberfia”? A János-evangéliumnak rögtön első oldala világosan kimondja: „Kezdetben vala az Ige, és az Ige Istennél vala, és Isten vala az Ige... És az Ige testté lőn és miköztünk lakozék.” (Jn, 1,1 és 14) Szent Ágoston az egész egyházi tanítást közvetítve hirdeti, hogy ez hitünk egész foglalatja. Ahogy az apostol is mondja: „Aki megvallja, hogy Jézus az Isten Fia, abban megmarad Isten, és ő megmarad Istenben.” (1Ján 4, 15)

Ezzel egybehangzóan beszél önmagáról Krisztus: „Hiszel-e az Isten Fiában?” – kérdezi a vakon születettet, s így folytatja: „aki veled beszél, ő az.” (Jn 9, 35 és 37). Elfogadja, hogy az apostolok őt Isten Fiának hívják, még hozzá nem úgy, ahogy az emberek Isten fiai, hanem sajátlagos értelemben: Elfogadja Natánael vallomását, aki a Krisztus isteni mindentudásának megnyilvánulását látva felel: „látalak, amikor a fügefá alatt voltál – te vagy az Isten Fia.” (Jn 1, 50), és Tamását: „Én Uram, és én Istenem!” (Jn 20, 28)

Ő „az Atyaistennel egy”. „Én és az Atya egy vagyunk.” (Jn 10, 30) „Én az Atyában és az Atya én bennem van.” (Jn 14, 11) Nem úgy tartozik hozzá, mint más emberek: „Felmegyek az *én* Atyámhoz és a *ti* Atyátokhoz, az *én* Istenemhez és a *ti* Istenetekhez.” (Jn 20, 17) Az Emberfiának, az igaz embernek földi nemzetségét elő lehet számlál-

ni (Máté 1, 1-16), de isteni személyének nincs időbeli kezdete: „principium qui et loquor vobis – én a kezdet, aki is hozzátok beszélek.” (Jn 8, 25). „Mielőtt Ábrahám lett, én VAGYOK.” (Jn 8, 58) Ő az Atya fényességében volt, mielőtt lett volna a világ: „claritate quam habui prius quam mundus esset apud te.” (Jn 17, 5) A szentírás könyvei már ő róla szóltak: „Vizsgáljátok meg az írásokat... azok rólam tesznek tanúságot” (Jn 5, 39); és: „Mózes... én rólam írt” (Jn 5, 46). Amikor megdicsőül, abba a dicsőségbe tér vissza, amely küldetése előtt is az övé volt: „Senki sem megy föl, csak az, aki lejött, az Emberfia (!), aki a mennyekben van (!).” (Jn 3, 13.) „Kijöttem az Atyától, és a világba jöttem, ismét elhagyom a világot, és az Atyához megyek.” (Jn 16, 28) „Majd látni fogjátok az Emberfiát fölmenni oda, ahol azelőtt volt.” (Jn 6, 63)

Minden az övé: „Az Atya szereti a Fiút, és mindent a kezébe adott.” (Jn 3, 35) Ő azonban kiüresítette önmagát, nem tartotta az Istennel való egyenlőséget olyan dolognak, amihez ragaszkodjék (ahogy Pál immár szabatos teológiai megfogalmazással elmondja: Fil 2, 7). Eljött, hogy Messiásként szabadulást hozzon az embernek: „quia Messias venit... ego sum qui loquor tecum.” (Jn 4, 27) Így ismerik fel őt övéi: „Invenimus Messiam – megtaláltuk a Messiást” (Jn 1,41) és: „hic est vere Salvator mundi – ez valóban a világ üdvözítője.” Jn 4, 42

Miért lett Isten Fia az Ember Fiává? „Ő az út és az igazság és az élet” (Jn 14, 6), vagyis egy személyben törvényadó *Király* (út), Istentől tanító *Prófeta* (igazság) és isteni életet adó *Pap* (élet). Papként jött, aki önmagában megszentelést szerez, Prófétaként, aki az igazságot hirdeti, Királyként, aki parancsolatokat ad.

Papi tevékenysége kettős: kiengesztelve eltörli a bűnt és új, isteni élet csíráját ülteti az emberbe. Ő „Isten Báránya, qui tollit, azaz magára veszi, és ezzel elveszi a világ bűneit, peccata mundi.” (Jn 1, 29). „Ő maga az Engesztelés a mi bűneinkért.” (1Ján 2, 2) Mert az Isten „előbb szeretett minket, azért elküldte Fiát, mint bűnért való Engesztelést.” (1Ján 4, 10). Az engesztelés, a világ bűneinek eltörlése helyettesítő engesztelő áldozattal történt. Mint Emberfia, képviselhette („hordozhatta”) a világ összes bűnét, s ezzel Isten *igazsá-*

gosságát, a bűn objektív valóságát hirdette. Mint Isten Fia, végtelen értékű elégtételt adhatott az Atyának, s ezzel hirdette Isten *irgalmasságát*, mellyel nem akarta, hogy elveszen a világ, hanem hogy éljen (cf. Jn 3, 15). Így tehát „Jézus Krisztus vére tisztít meg minket minden bűntől.” (1Ján 1, 7). Ezt a halált Jézus nem egyszerűen *el-szenvedte*, mint küldetésével járó martíriumot, hanem *akarta*, mint a világ bűneiért való engesztelést. Őtöle „senki sem veszi el életét, hanem ő adja oda önszántából, hiszen hatalma van letenni azt, és hatalma van ismét felvenni azt.” (Jn 10, 17-18). Ő „életét *adja* juhai-ért” (Jn 10, 15); „azért szeret engem az Atya, mert én életem adom, hogy azután ismét felvegyem.” (Jn 10, 17). Ezért az Atya megdicsőíti őt: feltámasztja őt a halálból, hogy élete legyen mindazoknak, akik hisznek benne.

Ugyanis ő nemcsak engesztelés a bűnért, hanem az új, isteni élet forrása mindazoknak, akik „Istenből születtek”. (Jn 1, 13). E ponton a kereszténység úgy tűnik elénk, mint egy új életvalóság, valami, ami sokkal több, mint tanítás, vagy világkép, vagy életforma. Az Igében „élet volt, és ez az élet lett az emberek világossága.” Ezt ne úgy értsük, hogy az Ige egy életformát, életnormát, életideált hozott. Itt magáról az életről van szó, melynek ellentéte a halál. (Jn 1, 4). Csak aki újjászületik, mehet be az Isten országába (Jn 3, 3); ez az újjászületés „Istenből való születés” (Jn 1, 13), „Isten fiává való születés” (Jn 1, 12). *Nem az elmében* lefolyó átalakulás, hanem ontológiai valóság, melyet kegyelemnek hívunk. Nem valami, ami a gondolatunkban, érzelmeinkben és cselekedeteinkben történik, hanem ami egy új létfokozatot teremt a világban. A kegyelem ajándéka nem csak isteni *segítség*, hanem *valami* (szabatos dogmatikai kifejezéssel élve: teremtett valóság), ami részesít az isteni természetben). Ha Jézus csak tanító és egy új erkölcs hirdetője lenne, akkor nem volna több, mint Mózes. Mert „Mózesről jött a Törvény, de Jézus Krisztus által a kegyelem.” (Jn 1, 17). Itt egy valóságos, bár emberi szemnek láthatatlan életáramlásról van szó, mely Jézuson keresztül jut az ő „tagjaiba”: „Én vagyok a szőlőtő, és ti a szőlőveszők.” (Jn 15, 5)

Ezt az életet nem tetteikkel nyerik el az emberek, hanem ajándékképpen, az újjászültő keresztvízben nyerik el övéi, mely egyesíti

őket Krisztus halálával és feltámadásával (cf. Róm 6, 3). A kegyelemben való életet pedig nem saját tetteik, nem saját erőfeszítéseik tartják fenn bennük, hanem az, hogy Jézust eszik: „aki eszi az én testemet, és issza az én véretem, annak örök élete van.” (Jn 6, 55) És még erősebben: „Ha nem eszitek az Emberfia testét, és nem isszátok vérét, nem lesz élet bennetek.” (Jn 6, 54)

Ez az új élet nem egyszerűen az ő példájának utánzása, hanem „örök életre szökő vízforrás” a lélekben (Jn 4, 14). Az így elnyert új élet nem szűnik meg, hanem beteljesedik: „Úgy szerette Isten a világot, hogy egyszülött Fiát adta, hogy aki hisz, annak örök élete legyen.” (Jn 3, 16) Sőt ez az új élet győz a testi halál fölött is: „Én feltámasztom őt az utolsó napon.” (Jn 6, 40) Mert ő nem egyszerűen megadója az életnek, hanem ő maga „a feltámadás és az élet,” és „aki bennem hisz, még ha meghalt is, élni fog.” (Jn 11, 25)

Az engesztelésnek és új élet adásának művét Krisztus nem az ember morális átalakulásától, jóvoltától, buzgóságától tette függővé, hanem objektív „eszközökre” bízta: egy látható egyházra és anyagi valóságú szentségekre. „Vegyétek a Szentlelket, akinek megbocsátjátok bűneit, annak megbocsáttatnak, akinek megtartjátok, annak megtartatnak.” (Jn 20, 23) A szentségek misztériumok, vagyis olyan anyagi valóságok, melyek saját erejükből nem-anyagi hatást eredményeznek. (Bocsánat, de Chesterton paradoxona jut az eszembe: „Minden igazi vallás ismertetőjele a materializmus.”)

Ugyanakkor ő az egyetlen igazi *Prófeta*, aki helyesen tanít az Istentről. Ez a tanítás isteni eredetű. Ő örök időktől fogva az Atya „keblén nyugodott”, ezért egyetlen, aki hitelesen beszélhet róla: „Az Istent nem látta senki... a Fiú, aki az Atya keblén van, ő nyilatkoztatta ki a világnak.” (Jn 1, 18) Magát „Istennel egyenlővé teszi” (ahogy ez is volt a legfőbb vád ellene): „ahogy az Atya feltámasztja és életre kelti a holtakat, úgy a Fiú is életre kelti, akiket akar.” (Jn 5, 21). Azt beszéli, amit Atyjánál látott: „Én amit Atyámnál láttam, azt mondom.” (Jn 8, 38) Ebben nyugszik tanításának abszolút tekintélye: ő „a világ világossága” (Jn 8, 12), és „aki szavamat hallgatja, és hisz annak, aki engem küldött, abban van meg az örök élet.” (Jn 5, 24)

Joggal követel maga iránt szeretetet: „Ha Isten a ti atyátok, akkor szerettek engem is.” (Jn 8, 42). Péter főpásztori megbízásának is ez a feltétele: „Simon Péter, szeretsz-e engem? – amas me?” (Jn 21, 17)

Csak ezen az úton érünk el a parancsolatokat adó *Király*hoz; mert: „ha szerettek engem, akkor megtartjátok parancsolataimat.” (Jn 14, 16) A jó cselekedetek nem a kereszténység lényegét, hanem annak gyümölcseit jelentik. Akiben megvan az isteni élet, az gyümölcsöt hoz a szeretetben. „Én vagyok a szőlőtő és ti a szőlővesszők, aki bennem van, és én őbenne, az hoz gyümölcsöt, mert nálam nélkül semmit sem tehettek.” (Jn 15, 5) „Abból tudjuk, hogy ismerjük őt, hogy parancsolatait megőrizzük.” (1Ján 2, 3) A keresztény élet megkívánja az ember erőfeszítését, de mégsem az emberi erőfeszítés eredménye: „mindaz, aki Istenből született, nem tesz bűnt.” (1Ján 3, 9 és 5, 18)

Mi az ő „parancsolata”? Melyek ennek az új, ingyen kapott életnek a gyümölcsei? Krisztus az istenszeretet és emberszeretet kettős törvényében összegezi parancsolatait. Kétségtelenné teszi az emberszeretet egyetemességét: „Új parancsot adok nektek, hogy szeresétek egymást” és hozzáteszi ennek mércéjét is: „ahogyan én szerettelek titeket.” (Jn 13, 34). Mert „aki azt mondja, hogy a világosságban van, és ugyanakkor gyűlöli testvérét, az valójában még a sötétségben van.” (1Ján 2, 9).

De ez csak rövid összefoglalás. Pál hosszasan sorolja a Lélek bennlakásának gyümölcseit (Gal 5, 22-23). Évszázadok múltán Aquinói Szent Tamás úgy összegzi a keresztény életet, mint az erényeknek, (ezen állandóan birtokolt lelki készségeknek) megnyilvánulását. Az erényeket pedig e hétbe sűríti: a négy sarkalatos, más szóval természetes erény (igazságosság, okosság, mértékletesség, lelki erősség) és három isteni (vagyis közvetlenül Istenre irányuló) erény (hit, remény, szeretet).

Krisztus ugyanakkor eloszlatja optimista illúzióinkat is e világban való életünkre vonatkozóan: „ti sírni fogtok, a világ pedig örvendezik” (Jn 16, 20), mert „ha engem üldöztek, titeket is üldözni fognak.” (Jn 15, 20) Mint az egyházatyák kifejtik, ez nem csak a fizikai üldözés periódusaira vonatkozik: minden keresztény mindennapi

életében üldözést szenved, ha nem külső, akkor belső erőktől. Azért „aki utánam akar jönni, minden nap vegye fel keresztségét.” (Mt 16, 24) A keresztény élet Krisztus halálába eltemetett élet (Kol 2, 12). Amint Pál senki más Krisztust nem akar hirdetni, mint a Megfeszítettet, (1 Kor 1, 21; 1 Kor 2, 2), úgy a tanítványoknak sincs más út az „uralkodás” felé, mint inni a szenvedés kelyhét (Mt 20, 22.). Aki mást prédikál, átkozott legyen (Gal 1, 8.).

Ez nem a világtól való elfordulás, de mégis valamiképpen a világtól való távolságtartás evangéliuma. Az Ő országa „nem e világból való.” (Jn 18, 36) Ez igaz tanítványaira is: „Nem kérem, hogy vedd ki őket e világból, hanem hogy őrizd meg őket tisztán e világtól.” (Jn 17, 15) De „elmúlik ez a világ minden kívánságával együtt” (1Jn 4, 1), és az örök élet, az Istennel való egyesülés – mely már a földön elkezdődött – beteljesedik.

*

Manapság gyakran halljuk prédikációkban: „meglátásom szerint,” „én úgy gondolom,” „én ezt úgy értelmezem...” Nos, a fentiekben szándékosan vállaltam, hogy a legorthodoxabb hagyomány értelmében, annak szavaival és szellemében felelek arra, mit jelent a kereszténység. Kerültem bármiféle saját koncepciót vagy akár megfogalmazás-módot. Tartózkodtam attól is, hogy „korunk nyelvén” akarjam kifejezni a keresztény hitet. Vállaltam a „megszokott”, ha tetszik, megunt, elavult, egyházi beszédmódot. A matematikáról szabatosan csak a matematika nyelvén lehet beszélni. A kereszténységről egyetlen hiteles beszédmód van: az orthodoxia nyelve.

Ennél súlyosabb vád is érhet a „liberális” kereszténység oldaláról: hogy az elmondott *tartalom* is „idegen korunktól”. Nem eléggé antropocentrikus, nem az emberi tapasztalatból indul ki, nem az emberi belátás szabályozza a gondolatmenetet célja felé. Mondjuk ki még nyíltabban: a fentiekben csupa botrányosan természetfeletti igazságot soroltunk fel, sőt természetfeletti tényeket mondtunk el tényként, anélkül, hogy valami szimbolikus értelmezéssel vagy praktikus tanulssággal szelídítettük volna őket. Hol maradt a „mítosztalanítás”? Az egész történet nagyon régimódi, és tapasztalatainktól, a mai em-

ber világtól távol álló „hiedelem”, mesebeszéd. Valóban. Ez a tanítás „a zsidónak botrány, a pogánynak oktalanság,” (1 Kor 1, 23), sok „kereszténynek pedig mind a kettő. Mennyivel jobb lenne a kereszténységet úgy leírni, mint a szeretet evangéliumát; a társadalmi igazságtalanság elleni gyógyszer vagy cselekvési programot; az ember felszabadításának, önmegvalósításának vízióját; a család, az emberi egyenlőség, a környezetvédelem és sok más szép, sőt "szent" dolog ideológiai támasztékát! Vagy feltámasztani a jozefinizmust és Istent a „jó” állampolgár nevelésének eszközévé alacsonyítani! Vagy alkalmat adhatnánk arra, hogy egy "liquide Christenheit" szellemében ki-ki saját értelmezését adhassa róla.

A kereszténység tényleges tartalmát hinni és elfogadni nagyon nehéz, mert az emberi értelem ugyan tudja igazolni elfogadhatóságát, de semmi közvetlen emberi tapasztalás nem tudja kétségbevonhatatlanul bizonyítani. Mondhatni: sötétbe ugrás. De nem adatik más kereszténység, csak ez. Aki ezt képtelen elfogadni, sokkal becsületesebb, ha nyíltan ateistának vallja magát, mintsem hogy „értelmezze” a kereszténységet. Az ateizmus logikus és egy bizonyos tapasztalati valósággal összhangban álló vélemény. De Istent ségédttéllé degradálni, emberi szándékok kocsija elé befogni legalább ugyanakkora istenkáromlás, ugyanakkora hitetlenség jele. Ha Isten létezését valóban és teljesen elfogadjuk, akkor már semmivel sem nagyobb vakmerőség hinni Krisztus istenségét, a csodákat, a bűn valóságát, a Sátán létét, a megváltás szükségességét, megtörténét és mikéntjét, Krisztus feltámadását, az örök élet, a személyes halhatatlanság, a testi feltámadás reményét.

A keresztény életet, erkölcsöt élni, Krisztus parancsolatait követni nem könnyű; rettenetes bűnök, gyarlóságok veszélyei és valóságai közepette, „cum metu et tremore – félelemmel és rettegéssel” (Fil 2, 12) munkáljuk üdvösségünket. Hitünket is próbára teheti a kétely. De felemásan, felvizezve nem érdemes hinni. Ám tekintse valaki a kereszténységet emléknék az emberiség egy nemes történelmi korszakából, olyan emléknék, melyből sok értéket vihetünk tovább magunkkal a további évszázadokban. De azt nem érdemes kereszténységnek hívni. Csak az orthodox kereszténység kereszténység.

Ha viszont Isten által adott *kegyelemmel* az *akarat* beleegyezik az *értelem* elé tárt igazságokba (mert ezt nevezzük szabatosan HIT-nek), akkor esélyünk van arra, hogy e hit megtalálja igazolását is. Akkor e hit megadja, mit nevezzünk keresztnységnek, és megjelöli azt az utat is, amelyet jogosan keresztny útnak hívhatunk.

Ez az út mindenek előtt egy *belső* út lesz. A keresztny ugyan bizonyos körülmények között köteles hitét megvallani, s az is biztos, hogy e hitnek vannak közösségi elemei (elsősorban az Egyház nagy közösségéhez tartozás értelmében). És bizonyos, hogy vannak külső elemei, hiszen Krisztus is testben jött közénk. De mindennek legmélyén mégis egy titokzatos, ki nem mondott, egészen személyes, és bizonyos szemérmességgel elrejtett kapcsolat rejtőzik: Istennel, aki elküldte Fiát, Krisztussal, akit a lélek maga számára is Útnak, Igazságnak, Életnek tekint. Akit Istennel egyenlő imáadásban tisztel, aki Szent Lelkével ihleti és irányítja az embert, s aki az Egyházat adta anyának és tanítómesternek a földi élet számára.

S ezen a ponton térhetünk vissza alapkérdésünkhöz. Rá a felelet most már túlon-túl is egyszerű – legalábbis elvben. Ki a keresztny értelmiségi? Aki keresztny, tehát benne él egy természetfölötti világban, Isten világában, abban az isteni életben, melyre Jézus Krisztus halálával és feltámadásával őt is újjáteremtette. – Ugyanakkor értelmiségi, aki teremtett és fejlesztett adottságaival teszi a dolgát a világban, olyasféleképpen, ahogy arról korábban beszéltünk. Igyekszik magát „tisztán megőrizni a világtól” (vagy pontosabban: együttműködik azzal a kegyelemmel, mely őt megőrizi tisztán e világtól). Ugyanakkor benne él abban a világban, melyből Jézus „nem vette ki” övéit.

Utolsó, harmadik kérdésünk az lesz: hogyan kapcsolódik a két jelző (keresztny és értelmiségi) egymáshoz? Ugyanazon ember két életéről van-e szó? Használhatja-e valamire keresztnységet értelmiségi mivoltában a keresztny értelmiségi? Más szóval: lehet-e közvetlenül „alkalmazni” a keresztnységet az értelmiségi életben?

Nem – és igen, fogunk felelni a dolgotat harmadik részében.

Jegyzetek a liturgiáról

3. Az éneklőszék

A közelmúltban néhány kiváló református kollégám „fedezte fel” az éneklőszéket régi írásokban – és kicsiny erdélyi falvakban. Ma már használaton kívül porosodnak régi templomok sekrestyéiben ezek a nagy méretű, több oldalról körülállható kottás állványok, egykor az istentiszteleti éneklésnek szimbolikus és valóságos központjai. Egykor ezeken nyugodott a „graduáلكönyv”, előtte állt a mester és diákjai, hogy hol a gyülekezet énekét vezessék, hol pedig elénekeljék a gyülekezet füle hallatára és épülésére az aznapra rendelt ének-perikopákat. Az éneklőszék helye az oltár, az „Úr asztala” közelében volt, mintegy helyével is jelölve fontosságát és funkcióját a szent cselekményben.

Ha figyelmesebben megnézzük az erdélyi éneklőszékekről készült új fényképeket, egyszerre ismerősnek fognak tűnni. Középkori kódexek iniciáléin látjuk gyakran a jelenetet, hogy énekesek állják körül liturgikus ruhába öltözött a református éneklőszékhez ugyancsak hasonlóan megépített alkotmányt. Az állványon néha a díszes kottákkal írt gregorián karkönyvet látjuk kinyitva, máskor pedig egy-egy polifon liturgikus darab szólamkönyveit. Az éneklőszék tehát egy régi hagyomány emlékezetét őrizte a 18-19. századi magyar református templomban, s mint oly sokszor, a kis falu most is az egykori gazdag élet, akár katedrális liturgia utolsó menedékéül szolgált.

Ha pedig az éneklőszéket nem tárgyi valóságában nézzük, hanem funkciójában, a hagyomány még messzebbre vezet vissza a történelmi múltba. Már a keresztény istentisztelet legkorábbi századaiban ott találjuk a liturgia szereplői között a gyülekezet és a pap mellett az előénekeseket, nagy templomokban többet, kisebbekben talán csak egyet. Helyük itt van: az oltár közelében, a hívektől is jól látható helyen. Így láttam őket viszont néhány évvel ezelőtt az athéni orthodox („görögkeleti”) székesegyházban. Egy-két méterrel a

szentély előtt állt jobbról és balról a nagy dobogó, rajta a két énekvezér trónusával és díszes nagy kottaállványával, melyet - a templom rangjához méltóan - csapatban tolongtak körül a fekete ruhába öltözött énekesek, hogy a bizánci liturgia szabályai szerint egymásnak felelgetve énekeljék a zsoltárokat és a hozzájuk fűzött ősi költeményeket. Úgy látszik tehát, nem csak ősi, hanem egyetemes hagyományról van itt szó, melyet csak két-háromszáz éve ütött ki helyéből Európában (ott is inkább csak az „Alpokon túl”) az erkélyorgonától irányított egyházi ének. A helyváltás csak jele a zene szerepváltozásának. Csodálatos és megőrzendő értékeket termelt a barokk és klasszikus korszak többszólamú egyházzeneje és orgonamuzsikája, de a liturgiával való közvetlen, érzékelhető kapcsolat megszakadt.

Ez az a pont, ahol a dolog túlnő liturgia- és egyházzene*történeti* jelentőségén. Kántor vagy orgonista? Kántor és orgonista. E témáról már többször írtam régebbi liturgiai Jegyzeteimben, s bizonyára még vissza kell rá térni jó néhányszor. Beszélni kellene e téma liturgiai, tartalmi, zenei, személyi, pedagógiai és pasztorális vonatkozásairól. Arról is, hogyan lehetne egy új egyensúly felé tartani ma, még hozzá más-más istentiszteleti típusokat nézve másként és másként.

De most csak az "éneklőszék" fizikai valóságáról van szó. Jól meg kell értenünk, hogy egy ilyen külsőség nem jelentéktelen dolog. Ami a liturgiában valamilyen konkrétumhoz kapcsolható, az védett helyzetbe kerül. Egy elrendelt szöveg, egy rögzített időpont, egy mindenki számára ismert kifejezés, szó, terminus technicus, egy meghatározott sorrend, egy szokás megállapodott rendje, egy szokásrend leírt formája, egy könyv, amiből ezt vagy azt végeznünk kell: minden efféle konkrét dolog *védelem* a liturgiában. Védelem a feledés ellen, védelem a hanyagság ellen, védelem az erodáció, az önkényes változtatás, az idő-, pénz-, energia-spórolás kísértése ellen. Egy szóval azt mondhatnánk: a liturgiát (és nem csak azt) ugyan a lélek teszi lelkivé, de INTÉZMÉNYEI tartják életben. Ha nincs a megtartó intézmény, a "lélek" nem találja meg, amit lelkivé kell tennie. Hozzuk vissza az éneklőszéket valamilyen formában, s meglepődve fogjuk látni egy idő után, miképpen válik a matéria (az építészeti tér, a súlyos bútor, a beleépített pénz) lelki erővé.

Jegyzetek a liturgiáról

4. A liturgikus stílus szétesése

Kényes témáról lesz most szó, s vigyáznom kell, hogy a félreértést elkerüljem.

A liturgia végső és legmélyebben fekvő tartalma: annak **szentségi** valósága. A keresztelés Isten fiává teszi a megkereszteltet, akárhogy történt is a keresztelés.

Ez azonban nem jelenti, hogy a gyakorlatban ne lenne ugyanilyen fontos a liturgia értelme, jelentése, **tartalmi** valósága, vagyis azok a tartalmak, melyeket a liturgia szövege, cselekményei, mozgólatai hordoznak. A keresztelés hatékony lenne ugyan akkor is, ha lényegi jelét téves, hibás, lapos, helytelenül fogalmazott szövegek vennék körül. De ez súlyosan sértené a liturgia teológiai üzenetét, méltóságát, illőségét.

A liturgia következő „héja”: a liturgia **stílári**s valósága, a liturgikus stílus. Ugyan látszatra nem ad hozzá semmit a liturgia szentségi hatékonyságához sem, teológiai mondanivalójához sem, s azt nem is rombolja le. Mégis bizonyos, hogy valamilyen módon – most nem részletezem, mi módon –, a liturgia lényegéhez tartozik.

Más a keleti egyház liturgikus stílusa, más a latin egyházé. Ezen belül is vannak alárendelt különbségek és kisebb történelmi stílusváltozások. Másképpen valósul meg a stílus egy nagy székes-egyházban, egy kolostorban, egy kis plébániatemplomban. Mégis azt érezzük, hogy alapvetően ez a „stílus” teszi számunkra otthonossá a liturgiát. Hozzá ugyanúgy ragaszkodunk, mint a tartalomhoz, a stílus megtörése ugyanúgy sért, mint a „szentségtörés” egyéb fajtái. Érezzük, és helyesen érezzük, hogy a *stílus is tartalmat közvetít hozzánk*, a stílus révén is részesülünk valamiben, amitől a stílus megváltozása megfosztana. *A liturgikus pietás és a liturgikus stílus egymástól elválaszthatatlan.*

Ratzinger bíboros nemrég egy írásában megállapította, hogy a zsinat utáni időszak egyik legnagyobb veszélye a liturgia „dezintegrációja”, szétesése. Én azt hiszem, ez nem csak a tartalmi önkényes-

ségekre érvényes; sőt mennyiségileg – legalábbis remélem – a tartalmi önkényesség nem olyan gyakori a római egyházban, hogy ez a liturgia szétesésével fenyegeessen. De bizony a stílusra már sajnos igaz.

Nincs itt most helyünk felsorolni mindazt, amitől a római liturgia stílusa: a római liturgia stílusa. Csak éppen néhány mozzanat: a bibliai szövegek uralma a liturgiában; a könyörgések patrisztikus szókészlete, nyelvtani és szótani fegyelme; a liturgikus formák bizonyos eleganciája, klasszicitása; a túlzások, erős és közvetlen érzelmi hatások szublimálása; a résztvevőkkel szemben egy bizonyos tapintatosság; tartózkodás az egyén és tömeg manipulálásától; a külső formák állandósága, megragadhatósága; ugyanakkor a liturgikus tapasztalat bizonyos intimitása, a liturgia "meleg csöndje" (hogy Pilinszky kifejezését használjam): effélék, s számos további ilyen érték adja a római liturgia sok évszázados hagyományban kicsiszolt és bevált stílusát.

Ebben a stílusban elhagyhatatlan elem: a liturgikus zene mifélesége. A szó és nyugodt szárnyalás egyensúlya, egy inkább bensőséges, mint zajos érzelmi kapcsolat a szent dolgokkal, a művészi formák tökéletessége és egyensúlya, egy bizonyos elvontság (ami miatt a többszólamúságban a kontrapunktikát egyházasabbnak tartották, mint a szubjektivista dallamosságot), a giccs és teatralitás elutasítása: itt is csak tapogatózunk amikor le akarjuk írni azt, ami az igazán egyházas liturgikus zenét a zenetörténeti korok sokféleségén át is (de nem minden korban egyforma tisztaságban) jellemzi.

Ami miatt kényes a téma, s óvatosan el kell kerülni a félreértést: az a *relatív változatosság az abszolút egységen belül*. Voltak és vannak puritán kolostorok és fényes székesegyházak, szerény falusi templomok és szolgálattevőkkel jól ellátott istenházák, korok és áramlatok, európaiság és egyetemesség. Mégis van valami, ami e sokféleségen belül is megőrizte (legalábbis a jobb korokban) a római liturgia egységes stílusát, amihez a hanyatlás időszakai után mindig vissza lehetett térni.

Most veszélyben van a római liturgia stílusa. Beülsz a misére, és nem tudod, mi vár rád. Ki vagy téve a helyi pap, közösség ötletrohamának, ízlésének vagy ízlésficamának. Csak vessük össze a római

liturgia stílusának fenti, kísérletszerű jellemzését azzal, amit szerte a világon látunk. A *szentségi* egység (hála az előírt formáknak) megvan. Talán a liturgia *tartalma* is mindenütt katolikus tartalom. De a *stílust* már "dezintegrálta" a liturgikus hagyomány meggyengülése.

Gondolt-e erre is a bíboros, mikor a liturgia dezintegrálódásáról beszélt? Mindenesetre a liturgikus szövegek anyanyelvű fordításáról és annak stílusáról szóló római rendelkezés nagyon is nyomatékosan figyelmeztette a fordítókat, hogy gondosan őrizzék meg a római liturgia szövegeinek római jellegét. Engedelmes fülekre talál-e a rendelkezés?

Aquinói Szent Tamás: Vajon szükséges-e a hit megvallása az üdvözüléshez? (Summa Theologica 2/2., 3. kérdés, 2. cikkely)

Úgy látszik, a hit megvallása nem szükséges az üdvözüléshez. Az üdvösséghez ugyanis elegendőnek látszik az, ami által az ember eléri az erény célját. Ám a hit erényének sajátlagos célja: az emberi elme odakapcsolódása az isteni igazsághoz. Ez pedig lehetséges a hit külső megvallása nélkül is. Tehát a hit megvallása nem szükséges az üdvözüléshez.

Továbbá: A hit külső megvallásával az ember a maga hitét kinyilvánítja más embereknek. Ez azonban nem kötelező, csak azoknak, akiknek dolga másokat a hitben oktatni. A közemberek tehát nem kötelesek a hit megvallására.

Továbbá: Ami botrányokozáshoz és mások felzavarásához vezet, az nem lehet szükséges az üdvözüléshez. Azt mondja az Apostol: „Botránkoztatás nélkül legyetek a zsidók és pogányok felé” (1 Kor 10). Ám a hit megvallásával olykor a hitetleneket zavarkeltésre provokáljuk, tehát a hit megvallása nem szükséges az üdvözüléshez.

Ezzel szemben áll, amit az Apostol mond: „Szívvel való hit a megigazuláshoz és a szájjal való megvallás az üdvösséghez (vezet).” (Róm 10).

A (helyes) felelet tehát ez: mindaz, ami az üdvözüléshez szükséges, az az isteni törvény parancsa alá esik. A hit megvallása, mint-hogy valami pozitív tettet foglal magába, nem eshet, csakis pozitív parancs alá. Következésképpen ugyanolyan módon szükséges az

üdvösségre, amilyen módon (tételes) isteni törvény parancsa alá esik. Márpedig a pozitív parancs – mint korábban mondtuk (1/2. rész, 71. 5. 3. § és 88. 1. 2. §.) – habár *mindenkor* kötelez, de nem *mindenre*. Hogy mire kötelez, az függ helytől, időtől és más oda tartozó körülménytől; ezek szabják meg az emberi cselekvés határait úgy, hogy azok erényes cselekedetek legyenek. Ennek megfelelően: nem a minden időben és nem a minden helyen való hitvallás szükséges az üdvösséghez, hanem a hitnek *bizonyos* helyeken és *bizonyos* időkben való megvallása, akkor tudniillik, ha a megvallás elmulasztása megvonná Istentől a neki kijáró tiszteletadást és ha ez a mulasztás megakadályozná a felebarátok javát. Például, ha valakit megkérdeznek hite felől, s ha az illető hallgatásából azt lehetne vélni, hogy nincs hite, vagy hogy hite nem őszinte; esetleg mások az ő hallgatása miatt elfordulnának a hittől. Ilyenek azok az esetek, amikor a hit megvallása szükséges az üdvösséghez.

Az első véleményre azt kell mondani, hogy a hit célját – éppúgy, mint más erényekét – (végső soron) a szeretettel, ti. Isten és a felebarát szeretetével kell kapcsolatba hozni. És ezért amikor az Isten tisztelete vagy a felebarát java megkívánja, akkor nem elég, ha az ember hite által az isteni igazsághoz kapcsolódik, hanem hitét különleg is meg kell vallania.

A második véleményre azt mondjuk, hogy szükség esetén, amikor a hit veszélybe kerül, mindenkinek kötelessége, hogy hitét nyilvánítsa, vagy bizonyítsa, hogy a hitetlenek vádaskodását visszavesse. Más időben azonban nem tartozik minden hívőre az, hogy az embereket a hitre oktassa.

A harmadik véleményre azt mondjuk, hogy nem dicséretes a hitet nyilvánosan megvallani, ha a hit nyílt megvallásából a hitetlenek között zavargás támad, anélkül, hogy az a hitnek vagy a hívőknek a javára válna. Ezért mondja az Úr: „Ne adjátok a szentet a kutyáknak, sem kincseiteket ne szórjátok a disznók elé, nehogy elletek fordulva titeket is elemésszenek.” (Máté 7) De ha azt lehet remélni, hogy a hit megvallása a hitnek javára lesz, akkor szükség esetén az embernek nyilvánosan meg kell vallania hitét, tekintet nélkül a hitetlenek zavargására. Ezért mondja Máté 15: „amikor a tanítványok megmondták az Úrnak, hogy a farizeusok az ígét hallván megbotránkoztak, az Úr így felelt: Hagyjátok őket (tudniillik zavarogni), mert vakok ők, és a vakok a vezéreik.”

A Gondolkodó füzeteket egymagam írom, szerkesztem, korrektúrázom, viszem sajtóba és postázom. Így elkerülhetetlen, hogy egy-egy hiba abba becsússzon. Kérem az olvasót az 1. füzetben bennmaradt néhány következő gépelési hiba kijavítására:

1. old. 2. bek. 5. sor helyesen:
anélkül, hogy az értelmiségi gondolkodásmódot
2. old. 3. bek. 7. sor helyesen:
rejlő nyáj-szellemével,
12. old. 3. bek. 5. sor helyesen:
jövöltából emberré teszik.
13. old. 4. bek. 1. sor végén vessző:
kezdettől,
13. old. 4. bek. 3. sor helyesen:
minden részlete, teljes gazdagsága kibontakozik
14. old. 2. bek. 1. sor helyesen:
Mégis azt jelenti-e mindez,

A „GONDOLKODÓ” füzetek: egyszemélyes, ingyenes folyóirat. Azokhoz szól, akik a katolikus dogmához hűséggel, ugyanakkor előítéletek nélkül eszmélkednek az egyház és világ, hitélet és kultúra, liturgia és társadalmi élet dolgairól.

A füzetek függelékében kapnak helyet az Új Emberben éveken át fenn tartott, 2002-ben megszűnt „Jegyzetek a liturgiáról” rovat tovább folytatott darabjai.

A fórum egy értelmiségi személyes nézeteinek ad hangot. Szeretné azt a nyugodt, tárgyyszerű, elemző, ugyanakkor szükség szerint kritikai hangot megütni, mely nemcsak a gondolkodó értelmiség hagyományainak megfelelő, hanem a katolikus egyház szellemi életében is évszázadokon át normálisnak számított.

Személy szerint szívesen fogadok észrevételeket, bírálatokat. Elgondolodom rajta, s értelem szerint visszatérek az azokban felvetett témákhoz. De ez a fórum személyes vita lefolytatására nem alkalmas, így a levelekre nyilvános választ nem tudok adni.

Évente 10 szám megjelenését tervezem (a tanév folyamán havonként egyet). A számonként két liturgikus jegyzet az Új Ember rovat hajdani kéthetes megjelenési ciklusának felel meg.

A füzetet saját költségemen nyomtatom és ingyenesen bocsátom rendelkezésre. Köszönettel veszem, ha valaki önkéntesen és tetszés szerinti mértékben hozzá akar járulni a költségekhez. A füzet postázásának egyetlen feltétele az, hogy az érdeklődő egy levélben kérje a füzet megküldését, s évente adjon fel tíz darab önmagának megcímezett, felbélyegzett közepes vagy nagy alakú borítékot a következő címre: Dobszay László, 1024 Budapest, Keleti Károly u. 11/A. II. 9.
